

**KONYA MEVLANA TÜRBESİ'NİN RESTORASYONU İLE İLGİLİ
H. 1109 (1698) TARİHLİ ÜÇ BELGE**

Yusuf OĞUZOĞLU(*)

Selçuk MÜLAYİM(**)

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, halkın ve sarayın eski eserlere karşı tutumlarının nasıl olduğu; bu kesimlerin eski eser, özellikle kendi devirlerinden birkaç yüzyıl önce yapılmış olan anıtların onarımı konusundaki düşüncelerinin ne olduğu konusu uzun süre tartışmalara yol açmış; onarımların hangi durumlarda ve ne şekilde yapıldığı sorunu alaca karanlıkta kalmıştır. Yeni bulunan üç belgenin de ışığı altında konuyu tekrar ele almadan önce, şimdiki kadar bilinen ve kesinlik kazanmış olan bazı noktaları da hatırlayarak konuya kısa çizgilerle değinelim.

Osmanlı döneminde eski eser, geniş halk kitleleri için «ecdat yadigarı» kabul edildiğinden, saygı ve ilgi görmekteydi. Daha da önemlisi, eskilerden devralınan bir mimari eser; kullanılabilir oldukça, yaşatılması gereken, fonksiyonel değerinden ötürü varlığı benimsenen ve önemsenen bir yapı kimliği taşımaktaydı. Bütün bunların yanı sıra, eski eserlerin büyük çoğunluğu teokratik yasa düzenine göre dokunulmaz eserlerdi. Bu durum yapılara ait kitabelerde ve vakfiye kayıtlarında açıkça görülmektedir.

Gereği halinde tekrar fonksiyon kazandırmak üzere camiye çevrilen gayrimüslim yapılar bir kenara bırakılacak olursa, imparatorluk nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan müslüman halkın ibadet ettiği, eğitim gördüğü mescitler, namazgâhlar, tekke, zaviye, medrese ve türbeler, yakın çevre halkının koruduğu yapılardı. Bu tür yapıların (sayıca çok oldukları da düşünülürse) kullanılabilir halde kalması, ortak inanç sistemine bağlı olan cemaatin, hayırsever insanların yardımıyla mümkün oluyordu.

Büyük programlı yapıların; selâtin camileri, han, köprü, hamam

(*) Yard. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

(**) Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Bölümü Başkanı

ve kervansarayların durumu ise, daha çok varlıklı kişilerin, devlet ricâli ve nihayet Sultan'ın doğrudan denetim ve gözetimi altındaydı. Bu tür yapılardan vakıf eseri olanların, fiziki ve fonksiyonel bakımdan korunması, onarımı, personel gelir ve giderleri çok sıkı kurallara bağlanıp kayıt altına alınmıştı. Bu anlamda, çeşitli yapılara ait, kağıt üzerine yazılı uzun ve ayrıntılı vakfiyeler gibi, yine o eserlerin onarımlarına ait belgelere de rastlıyoruz.

Ötedenberi, «mimari restorasyon» dediğimiz kavramın, çok yeni olduğu, yakın zamanlarda ve batılılarca benimsenmiş bir anlayışı ifade ettiği inancı yaygındı. Araştırmacılarımız, eski yapıların yine eski dönemlerde yapılan onarımlarının sadece kaba bir tamirat olduğunu düşünmekte, tamir sonucu eklendiği veya tamamlandığı düşünülen yapı kısımlarına da «muhdes» demekteydiler. Son araştırmalarla, tarihi eserlerin, son çağlarda bile «eski eser» olarak bir değer taşıdığı, onların «anıt» kimliğine saygı duyulduğu için onarımlarının da ince bir duyarlılıkla yapıldığını göstermiştir. Esasen inşaatla ilgili Osmanlıca metinlerde geçen «tecdiden ihya» veya özellikle «tarz-ı kâdim üze ihye» gibi deyimler bu kaygıları açıkça ifade etmektedir. Bundan da anlaşılıyor ki, yapılacak onarımların aslına uygun olması istenmektedir. Aşağıda ele alacağımız konu, Konya'daki Mevlana Türbesi'nin (Res. 1,2) restorasyonu konusuna gösterilen dikkat ve titizliğe ışık tutan ve 17. yüzyılın sonlarına ait üç belgedir. Bu belgelerin verdiği bilgilerin, genel olarak tarih, özel olarak da sanat tarihimiz açısından değerini tartışmadan önce, sözkonusu dönemin bizi ilgilendiren bazı yönlerine kısaca değinelim.

Ele alacağımız her üç belge de 1698 tarihini taşımaktadır. Bu tarih, Sultan II. Mustafa'nın saltanat yıllarına rastlamakta, yine bu sırada Sadrazam bulunan Amcazâde Hüseyin Paşa (1644-1702), imar faaliyetlerine esaslı katkıları olduğu bilinmektedir(1). Bu faaliyetler arasında, 1700 tarihli İstanbul Saraçhanebaşındaki mescit, medrese, mektep, kütüphane ve sebil, Haseki Hastahanesi karşısında 1698 tarihli bir çeşme(2) ve Boğaziçi'deki ünlü yalıyı sayabiliriz.

Kesin tarihi bilinmemekle birlikte, 1960 yıllarından hemen sonra Kon-

(1) Hâfız Hüseyin Ayvansarâyi, *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl*, Hz: Fahri Ç. Derin, İstanbul, 1978, s. 13; Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, II/2, Ankara, 1977, s. 444 vd.

(2) Yücel, E., «Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi» *Vakıflar Dergisi*, VIII (1969), s. 249 vd.

etyâb-ı emvâllerinden ol kubbe-i meyâmîne ihtizâ iden ta'mir ü ihyâsına ve kemâfi evvel terfi' ü i'lâsına, niyyet eylemeleriyle, tarh-ı kadîmine mutâbık nakş-ı mi'nâ-yı hoşnümâlarıyla binâ olunmak üzere ve İznik karhânelerinden ol vech üzere kâşisi tedârik olunmak için emr-i şerîfim gönderülüb, tenbih-i hümâyûnum olmağla, imdi sen ki, Mi'mâr Başı'sın, emr-i şerîfim vusûlünde, ol türbe-i mukaddesenin, mühnedim olan kubbesinin nakş-ı kadim ve tarh-ı müstedimi istitbâk olunarak kubbe-i âli-revâkı müceddeden binâ ve nakş-ı kadîmine muvâfık kâşi ile tensik ve tezyin olunmak üzere, dekâyık-ı ahvâl-i binâya vâkıf ve hakâyık-ı eş-kâl-i mi'nâya ârif mühendisler ta'yin idüb bu bâbda ziyâdesiyle tekayyüd ve ihtimâm eylemegi bâyin fer-mân-ı âlişânım sâdır olmuştur, deyu yazılmışdır.

Fi Evâil-i Şevval, sene 1109.

Görüleceği üzere, Amcazâde'nin tamir niyeti Baş Mimara (4) bildirilir. Yine aynı belgede, çinilerin yaptırılması için İznik atölyelerine emr-i şerif gönderildiği belirtilmekte, bu iş için de ehil mühendislerin görevlendirilmesi istenmektedir. Metin içinde geçen, çinilerin İznik atölyelerinden tedarik olunması isteği, o tarihlerde, en kaliteli çinilerin imparatorluk içinde İznik atölyelerinde yapılabileceği gerçeğini bir defa daha ortaya koyuyor. Ayrıca türbenin «nakş-ı kadim ve tarh-ı müstedimi» ifadelerini de «orijinal bezeme ve biçim özelliklerine uygun olarak» şeklinde anlamamız gerekiyor.

Aynı tarihi taşıyan ikinci belge (Bkz. Belge: 2), yine Başbakanlık Arşivi'nde Mühimme Defterleri 110/228 b'de bulunmakta olup Konya nâibine hitaben aynen şöyledir:

(4) Mimar Mehmed Ağa'nın, İsmail Ağa'dan sonra, 1697'de Başmimarlık görevine getirildiği bilinmektedir. Bkz., Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, Sander Yayınları, Hz: Z. Sönmez, İstanbul. 1977, s. 103; Mehmed Ağa'nın hizmet yılları için 1697-1700 tarihleri verilmektedir. Bkz., Arseven, C.E., *Türk Sanatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul (1955-59), s. 769.

miiftâhü'l-guyüb-ı gencine-i yakîn mazhar-ı ûlâ-yı esrâr-ı ilâhî, mir'at-ı mücellâ-yı (iki kelime okunamadı) eşbâh-ı kemâhî, pişvâ-yı zümre-i etkıyâ, reh-nümâyı sâlikân-ı mülk-i ihtidâ, Hazret-i Mevlânâ-kuddise sırrihü'l aziz-in türbe-i mübâreke ve buk'a-i müteberrike-i fâyizü'l berekelerinin, mûmâsil-i kubbe-i eyvân-ı minû-fâm olan, kubbe-i hadrâ-yı meymenet-fercâmları, mürûr-ı eyyâm ve kürûr-ı dühûr ve a'vâm ile araza-i ârıza-i inhidâm olup, Vezîr-i A'zâm Hüseyin Paşa-edâmallâhu te'âla-etyâb-ı emvâllerinden, ol kubbe-i gerdûn-misalin- ta'mîr ü ihyâsına ve kemâfi evvel terfî'ü i'lâsına, niyyet ü azimet itmeleriyle, tarh-ı kadimine mutâbık nakş-ı nümâ ve tarh-ı zibâ ile binâ olunmak üzre dekâyık-ı ahvâl-i binâ ve hakâyık-ı eşkâl-i minâya vâkîf, âsitâne-i sa'âdetimde, mühendisân-ı sutûde-tarh-ı bedâyi'-âşinâ ta'yîn olunub, derûn-ı kubbenin kadimde müzeyyen divâr-ı nûzhet-âsârı üzrinden nakş-ı kâşisinin mahallinden nûmûnesi getürdilüb olunmağla imdi, siz ki mûmâileyhimsiz, emr-i şerîfim vusûlünde, elinizde olan numûnenin nukûş-ı masnû'asına istitbâk olunarak, İznik'de olan kârhânelerde kifâyet mikdârı kâşi işletirilüb ve vakt ü zamânıyla yetiştürülüb, mahalline irsâl ve cümleliz bu husûsa tekayyüd ve ihtimâm eyleyüb, iktizâ iden kâşi vaktinde hâzır ve mevcûd ve bu husûsa cümleliz tehâşi eylemeniz bâyin fer mân-ı âlişânim sâdir olmuşdur, diyû yazılmışdur, Fi Evâil-i Şevval, sene 1109.

Bu belgede geçen «tarh-ı kadimine muvafık nakş-ı nümâ» ifadesi daha önce de değindiğimiz «aslına sadık kalma» fikrini bir daha pekiştirmektedir. Fakat daha önemli olan husus, İznik'te yaptırılacak çinilere örnek olması için Konya'dan asıl örneklerin getirilmesi konusundaki vurgulamadır.

Son bulunan bu üç belgenin, sanat tarihi açısından taşıdığı değeri birkaç madde halinde toplamak mümkündür. Aslı 13. yüzyılın ikinci yarısından sonraki bir devreye tarihlenen türbenin, bugün dış-

tan görülen çinileri, en erken 1698 yılına tarihlenebilmektedir(5). 17. Yüzyıl sonu çinilerinin tamamen yenilenirken orijinaline oldukça sadık kalındığını kabul edebiliriz.

İkinci husus, İznik'in 18. yüzyıla kadar üstünlüğünü sürdürdüğü bilinmekle birlikte, daha yakında bulunan Kütahya yerine, İznik'in tercih edilmiş olması, İznik'in durumunu bir defa daha pekiştirmektedir.

Son ve en önemli olarak belirtmemiz gereken husus, Osmanlı imparatorluğu döneminde restorasyon işleminin yürütülüş biçimidir. Önemli bir eski eserin restore edilmesine karar verildiği zaman; bu işin ekonomik, idari ve sanat yönleri birarada düşünülmekte, yönetim mekanizmasının en üst noktasında bulunan kişi ve kişiler, bu faaliyeti etraflıca düşünüp planlamaktadırlar. Bu faaliyet çerçevesinde, belgelere yansıyan terminoloji ve ıstılahlar da, o dönemde gerçek bir «restorasyon» fikrinin yerleşmiş olduğunu hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde kesinleştirmiş oluyor.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet Refik, **Türk Mimarları**, Haz: Z. Sönmez, Sander Yayınları, İstanbul. 1977.
- Arseven, C. E., **Türk Sanatı Tarihi**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul (1955-59).
- Gölpınarlı, A., **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik**, İstanbul. 1983 (2).
- Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, **Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Rical**, Hz: F. Çetin Derin, İstanbul. 1978.
- Sâkıb Dede, **Sefine-i Nefise-i Mevleviyân**, Matba-i Vahbiyya, Mısır. 1283.

(5) Türbe onarımının bitirilmesini birlikte Sâkıb Dede «Görün kâmil de olmuş nuh kibâb-ı altaf-ı minâ» dizesiyle 1110 H (1698) tarihini düşünmüştür. (Gölpınarlı, A., a.e., s. 169).